

Zuid-Limburg op keerpunt

Export biedt uitkomst

Zuid-Limburg wordt hard getroffen door de wereldwijde economische crisis. In 2009 krimpt de economie naar verwachting met meer dan 5%. De zwaar getroffen industrie- en transportsector duwen de regio ver in de min, maar zorgen ook voor herstel in 2010. De regio profiteert dan als eerste van een aantrekkende wereldhandel.

1. De mondiale economie staat zwaar onder druk. Wat zijn de vooruitzichten voor Nederland?

De Nederlandse economie heeft het zwaar te verduren. In het eerste kwartaal van 2009 kromp de economie met 2,8% ten opzichte van een kwartaal eerder. Dat is meer dan de economie in heel 2008 groeide. De krimp is nog niet voorbij, maar de grootste daling lijkt nu achter de rug. De stemming van consumenten en producenten wordt de laatste maanden ook minder somber. In heel 2009 krimpt de economie naar verwachting met 5%. Volgend jaar treedt herstel op doordat de uitvoer aantrekt en consumenten niet langer hun uitgaven terugschroeven. Vanaf het tweede kwartaal van volgend jaar verwachten wij weer elk kwartaal groei ten opzichte van de voorgaande periode. Wat betreft de economische groei is het grootste deel van de dip voorbij. Dat geldt niet voor de huizenprijzen en de arbeidsmarkt.

Tabel 1 Nederlandse economie in cijfers

	2008	2009	2010
Economische groei (BBP)	2,0%	-5,0%	-0,5%
Particuliere consumptie	1,6%	-3,5%	-0,8%
Overheidsconsumptie	2,1%	2,3%	2,0%
Bedrijfsinvesteringen	6,2%	-16,4%	-10,2%
Uitvoer	2,6%	-12,3%	1,8%
Industriële productie	-0,8%	-11,8%	-0,6%
Werkloosheid*	3,9%	5,5%	9,1%

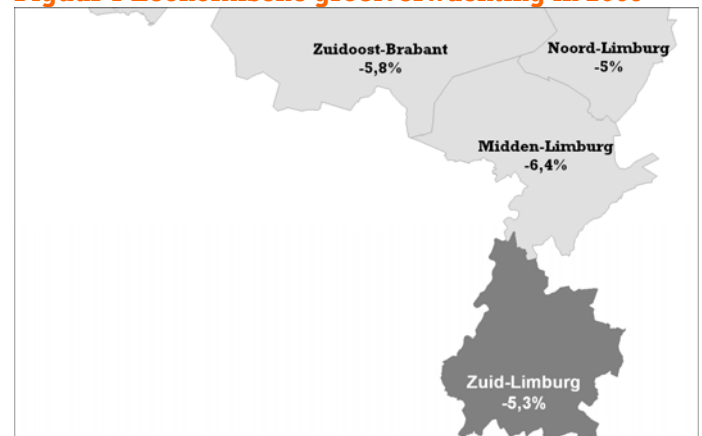
Bron: ING Economisch Bureau

*percentage van beroepsbevolking

2. Veel bedrijven in de regio hebben met vraaguitval te kampen. Slaat de recessie in Zuid-Limburg harder toe dan in de rest van het land?

De regionale economische groei bleef in de provincie Limburg in 2008 steken op 0,7%. Dit is minder dan de helft van de landelijke groei. De oorzaak is de aanwezigheid van relatief veel industrie- en, in mindere mate, transportbedrijven. De crisis heeft deze bedrijfstakken als eerste geraakt, terwijl zij samen goed zijn voor bijna een derde van de productie in de regio. Landelijk is deze bijdrage nog geen kwart. De industrie en transport worden ook in 2009 het zwaarst getroffen. Mede daardoor staat de economie van Zuid-Limburg dit jaar nog zwaarder onder druk dan in de meeste andere regio's. De ondervertegenwoordiging van de eveneens sterk krimpende groothandel zorgt voor enig tegenwicht. Vooralsnog gaan wij uit van een krimp van 5,3% (figuur 1).

Figuur 1 Economische groeiexpectatie in 2009

Bron: ING Economisch Bureau

3. Staat Zuid-Limburg er structureel slecht voor?

Nee, hoewel ook de groeimotoren in de regio de negatieve gevolgen van de recessie ondervinden. Zo wordt niet alleen het chemische cluster rond DSM flink geraakt, ook bedrijven in de opkomende duurzame energie zijn in zwaar weer beland. 'Sun Valley', oftewel het cluster rondom de keten van zonnecellenproductie, kan het groeipotentieel de komende jaren wel vergroten, gezien de structureel toenemende vraag naar duurzame energiebronnen en geplande overheidsin-

vesteringen in duurzaamheid. Verder maakt de strategische ligging Zuid-Limburg van nature geschikt om als internationaal economisch knooppunt te fungeren. Aangevuld met een sterke aanwezigheid van semi-publieke kennisinstellingen zijn er volop mogelijkheden om de economische structuur verder te versterken. Een ander sterk punt is de aantrekkelijkheid van de regio voor toeristen. Limburg is na Gelderland de belangrijkste binnenlandse vakantiebestemming. Nu consumenten hun hand op de knip houden kiezen zij vaker voor een binnenlandse dan voor een buitenlandse vakantie. Uit onderzoek van ING blijkt bovendien dat consumenten financiële meevallers deze zomer grotendeels aan vakanties zullen spenderen. Hoewel wij geen groeispurt verwachten, kan Zuid-Limburg hier dit jaar nog van profiteren.

4. De industrie en transport worden dus het zwaarst getroffen, maar zijn er dit jaar ook sectoren die blijven groeien?

De gezondheidszorg toont zich de meest crisisbestendige sector. Als enige laat zij in 2009 nog een robuuste groei zien (tabel 2). Zorginstellingen voorzien in een basisbehoefte waar consumenten en overheid niet of nauwelijks op bezuinigen. De toegenomen financiële onzekerheid leidt tot spaarzame consumenten en bedrijven. Dit zet de verkopen in de overige sectoren onder druk. De gemiddelde koopkrachtverbetering in 2009 kan daar weinig aan af doen. Ondanks zuiniger consumenten realiseren supermarkten dit jaar als enige segment binnen de detailhandel een groei in de omzet. Net als delen van de landbouw profiteren zij van de basisbehoefte waarin zij voorzien. Van alle krimpende sectoren laat de detailhandel samen met de landbouw in 2009 daardoor de kleinste min zien.

Tabel 2 Ramingen volumegroei per sector

	2008	2009	2010
Landbouw	0,6%	-2,1%	-1,3%
Industrie	-1,1%	-11,8%	-0,6%
Bouw	4,8%	-5,7%	-7,8%
Groothandel	2,6%	-7,0%	0,1%
Detailhandel	0,4%	-3,3%	-2,3%
Horeca	-3,7%	-8,0%	-2,0%
Transport & opslag	0,9%	-11,5%	1,0%
Zakelijke dienstverlening	3,0%	-4,0%	1,0%
Overheid	-0,4%	0,2%	0,0%
Zorg	4,3%	3,5%	3,2%
Totaal Nederland	2,1%	-5,0%	-0,5%

Bron: ING Economisch Bureau

Zakelijke dienstverleners laten ook een divers beeld zien. Uitzend- en reclamebureaus hebben de meeste last van de vraaguitval, doordat bedrijven massaal afscheid nemen van tijdelijk personeel en reclame-uitgaven stevig snoeien. Incasobureaus spinnen daarentegen garen bij de verslechterde

betalingsmoraal. De bouw liet als enige commerciële sector in het eerste kwartaal 2009 nog een klein plusje in zien. De recessie begint ook daar steeds merkbaarder te worden. Binnen de groothandel worden met name de exporterende groothandels – traditioneel juist de groeimotor – hard geraakt. De afhankelijkheid van de wereldhandel speelt hen dit jaar parten.

5. Is de bodem van het dal voor Zuid-Limburg in zicht?

De verwachting is dat de regio als één van de eerste regio's weer uit het dal omhoog zal klimmen. De regio kent veel vroegcyclische bedrijven. Voorop lopen in de teruggang betekent ook voorop lopen in het herstel. Zeker wanneer dit herstel in het buitenland wordt ingezet. Behalve de bouw zullen alle sectoren in 2010 een periode van sterke krimp achter zich laten. De veelal lange looptijd van bouwprojecten zorgt voor een vertraagd effect op de productie, waardoor dit de enige sector is die in 2010 nog sterker krimpt dan in 2009. De hard getroffen sectoren industrie, transport en groothandel richten zich geleidelijk op en ontwikkelen zich in 2010 een stuk voorspoediger. Voor 2010 voorzien wij een krimp die met 0,3% net wat minder sterk is dan in de rest van Nederland (-0,5%).

6. Vorig jaar was er nog sprake van sectorbrede personeelstekorten. Betekent dit dat het verlies aan banen beperkt blijft?

De gevolgen van de economische recessie voor de arbeidsmarkt zijn niet gering. Nu al lezen we bijna dagelijks in de krant over bedrijven die noodgedwongen mensen moeten ontslaan. Door een aantal vertragende factoren zal het banenverlies in 2010 groter zijn dan dit jaar. Over beide jaren tezamen gaan landelijk circa 400.000 banen verloren. Alleen de overheid en zorg laten voor beide jaren nog een toename van het aantal banen zien (tabel 3). Zuid-Limburg wordt niet

Tabel 3 Ramingen werkgelegenheid per sector

Bedrijfstak	Aantal banen*	Ontwikkeling banen	
	2008	2009	2010
Landbouw	280	-0,8%	-0,7%
Industrie	950	-3,6%	-7,5%
Bouw	510	-1,2%	-5,8%
Groothandel	530	-3,0%	-1,7%
Detailhandel	810	-1,0%	-2,5%
Horeca	355	-2,5%	-5,5%
Transport & opslag	390	-3,8%	-1,0%
Zakelijke dienstverlening	2.100	-4,5%	-2,0%
Overheid	970	0,1%	0,0%
Zorg	1.300	1,1%	0,9%

Bron: ING Economisch Bureau

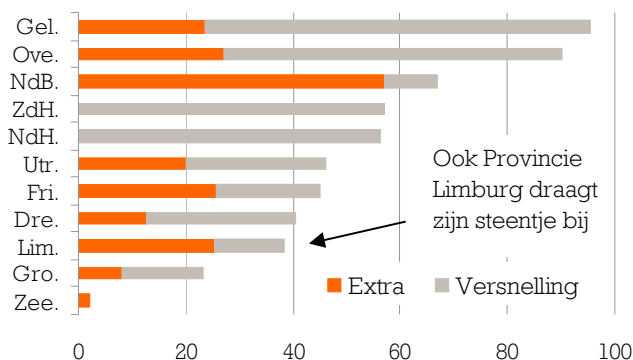
* Aantal banen van werkzame personen in duizenden

gespaard. De regio kent een kwetsbare arbeidsmarkt. De bevolking krimpt sterk en de vergrijzing slaat nog harder dan toe dan elders. Bovendien is het aandeel lager opgeleiden relatief groot. Dit maakt het moeilijker om (hoogwaardige) arbeidsplaatsen in te vullen en beïnvloedt de keuze voor een vestigingsplaats negatief.

7. Overheden hebben actie ondernomen om de gevolgen van de crisis voor de regio te verzachten. Zet dit voldoende zoden aan de dijk?

Om de crisis het hoofd te bieden hebben verschillende overheden besloten om juist nu extra te investeren. De Provincie Limburg onderkent niet alleen de ernst van de conjuncturele situatie, maar heeft ook oog voor de structurele kansen en bedreigingen voor de regio. Zo voert zij geplande investeringen in de bouwsector verder op en haalt zij deze naar voren. Een ander voorbeeld is een promotiecampagne om de provincie als vakantiebestemming te profileren. Verder subsidiëren Rijk en Provincie de herstructurering van vier bedrijventerreinen in Parkstad Limburg om oude terreinen klaar te maken voor de 21ste eeuw. Daarnaast richt de Provincie zich met de nieuwe investeringsagenda op een meer structurele ontwikkeling naar een hoogwaardige kennis-economie. Vier campussen zijn als speerpunt aangewezen: Greenport in Venlo, Chemelot in Sittard-Geleen, Life & Sciences in Maastricht en de open Campus Avantis in Heerlen. Zuid-Limburg is op termijn gebaat bij deze diepte-investeringen. Ondanks een beperkt korte-termijneffect verzachten de overheidsinvesteringen de pijn.

Figuur 2 Extra en naar voren gehaalde investeringen door provincies in 2009 en 2010 (in € mln.)*

Bron: IPO

*Flevoland nog niet beschikbaar

8. Waar zouden ondernemers in deze tijden van crisis extra aandacht aan moeten besteden?

Van belang is om het hoofd boven water te houden en tegelijkertijd voorbereidingen te treffen om te kunnen profiteren van marktkansen die zich na de crisis aandienen. De volgende onderwerpen vergen daarbij extra aandacht.

Cash is King

Als het economisch minder gaat, heeft dat direct gevolg voor het betalingsgedrag van debiteuren. Dit kan nadelig zijn voor de liquiditeitspositie van uw bedrijf. Tijd dus om uw werkkapitaal actief te gaan beheren. Denk daarbij aan snellere facturering, scherpere incassoprocedures en inschakeling van gespecialiseerde partijen. Verder kunt u met debiteurenbevoorschotting liquiditeit vrijspelen.

Regeren is vooruitzien

Juist nu is het zeer belangrijk om te weten wat de gevolgen van verslechterende marktomstandigheden zijn voor uw bedrijf. Door toekomstscenario's uit te werken kunt u beter inschatten wat verschillende ontwikkelingen voor uw bedrijf betekenen. Wat kunt u doen als die ene goede klant vertrekt? Hoe verlicht u dit jaar de effecten en hoe werkt dit in 2010 uit? Maak ook een 'worst-case-scenario' en inventariseer tijdig de te nemen maatregelen bij de verschillende uitkomsten.

Metten is weten

Rentabiliteit gaat uiteindelijk boven omzet, wees hiervan bewust en kijk vooruit. Vaak zijn de kosten en opbrengsten per product of dienst wel bekend, maar ontbreekt de overview. Als u beschikt over goede managementinformatie, kunt u een verdiepingsslag maken en inzichtelijk krijgen hoe u kunt bijsturen. De investering die daarvoor nodig is, betaalt zich zonder twijfel terug. Relevante vragen zijn bijvoorbeeld: hoeveel verdien ik op een bepaalde relatie? Wat is de concentratiegraad van de klantenportefeuille? Wat is de verhouding tussen omzet en kosten en tussen vaste en variabele kosten?

Ken uw klant

Elke ondernemer zal zeggen dat hij zijn opdrachtgevers goed kent. Maar is dat ook echt zo? Bedrijfsketens worden complexer en contacten vinden vaak uitsluitend nog digitaal of telefonisch plaats. Is uw contactpersoon representatief voor het gehele klantenbestand en hoe komt u achter veranderende behoeftes van uw klant? Het is waardevol om uw kennis op dit punt te vergroten en op die manier mee te denken. Want reken maar: nu het economisch tegenzit, zullen ook opdrachtgevers hun wensen aanpassen.

Niets kalmeert zozeer als een genomen besluit

Ondernemen draait om keuzes maken. Soms ook harde keuzes. Het belangrijkste is de keuze voor het aanbrengen van focus. Succesvolle ondernemers concentreren zich op datgene waar ze goed in zijn of willen worden. Neem daarom afscheid van verliesgevende activiteiten en klanten. Kijk kritisch naar uw prijzen en schakel waar nodig extern advies in. Anderen kunnen u helpen om met een frisse blik naar uw organisatie te kijken. Dit kan een organisatieadviseur zijn, uw accountant of uw bank. Door vroegtijdig in gesprek te gaan, kunnen ze proactief meedenken. Hier komen vaak goede oplossingen uit voort.

**Meer weten?
Kijk op ING.nl
Of bel met**

Carlijn Bijvoet,
sectoreconoom
020 56 34 447

Edse Dantuma,
sectoreconoom
020 56 39 778

Ton Smeets,
Directeur Business Banking
Maastricht
043 32 92 179

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichhouders aan de uitoefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijk zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten.

De tekst is afgesloten op 9 juli.

